

A bácskai sokácok éneklési szokásai
(Hercegszántó)

Készítették a Jasen Trió tagjai:

.....
Popovics Andrea

.....
Radó Júlia

.....
Vélin Veszna

Tartalomjegyzék

Bevezetés.....	3
Magyarországi horvátok.....	4
Hercegszántó	7
Éneklési szokások Hercegszántón.....	11
Zárszó	25
Felhasznált irodalom	

Bevezetés

Mint az önéletrajzból is kiderül, Triónk tagjai mind horvát származásúak, ezért témaválasztásunk is szorosan kötődik a horvát kultúrához. Ezeket az embereket ismerjük, az ő dalaikat énekeljük, táncaikat táncoljuk. Választásunk azért esett mégis Hercegszántóra, mert ott még mindig (habár nem olyan mértékben, mint régen) él ez a hagyomány. Ha az ember végigmegy az utcán gyakori a horvát szó, az asszonyok népviseletben járnak, van horvát istentisztelet, bálók, illetve iskola, amelyben a nyelvet is ápolhatják, vagy (sajnos) újratanulhatják.

A dolgozat tartalmazza a magyarországi horvátok rövid történetét, szól Hercegszántó múltjáról, illetve az ott lakók éneklési szokásairól. Kitér a „bećarac“ bemutatására, annak szövegeire (fonetikusan), azok nyers fordítására rövid összehasonlítására. A dolgozatban szereplő képek adatközlőink tulajdonát képezik, mindegyikhez egy-egy személyes élmény tartozik.

Gyűjtésünk során Triónk igyekezett több jól éneklő, vagy a szokásokat jól ismerő asszonyt összetoborozni. Ezt Hercegszántón nem volt nehéz megvalósítani, de sikerült a határon túl is (Vajdaságban – Bački Monoštor-ban), ahová sok rokoni szál köti a szántói embereket (Bački Breg, Bački Monoštor). Dolgozatunk lehet, hogy kicsit hosszabbra sikerült, de olyan sok élménnyel gazdagodtunk, hogy nem tudtuk, mit hagyjunk ki. A gyűjtött énekeket szeretjük, gyakran énekeljük fellépéseinken, az élményeket nem felejtjük el.

Magyarországi horvátok

A magyarországi horvátság hazánk eredet, nyelvjárás és néprajzi sajátosságok szempontjából legszínesebb, legösszetettebb kisebbségi közösségeinek egyike. A hazai horvát kisebbség a kutatók véleménye szerint legalább 7 (de egyesek szerint 12), részben eltérő nyelvjárást beszélő, más-más korszakban kialakult, egymástól földrajzilag is elkülönülő, s a horvát anyanemzet teljes etnikai területének különböző vidékeiről származó népcsoportra oszlik. A horvát nyelv három fő (*što, kaj, ča*) és számos kisebb nyelvjárásból, tájszólásból tevődik össze, s ezek szinte mindegyike felfedezhető a hazai horvátság körében is. Valamennyi magyarországi horvát népcsoportot összeköti, hogy mind római katolikusok, ami természetesen egy adott kultúrkörhöz való tartozást is jelent. A magyarországi horvátság különböző korokban érkezett mai lakóhelyére, de horvátok már az Árpád-korban is éltek a mai Magyarország egyes vidékein, pl. a Dráva mentén. Többségük viszont a török hódoltságot megelőző, vagy a hódoltság korában, ill. Magyarország török alóli felszabadulása utáni vándorlási folyamatok során a 15. és 18. sz. között került a Dunántúl, a Duna mente, ill. a Dél-Alföld tájaira¹. Beköltözésük sorrendjében a következő horvát népcsoportokat különböztetjük meg:

1. Nyugat-magyarországi, gradistyei horvátok:

Győr-Moson-Sopron és Vas megyében élnek 14 községben: Bezenye, Horvátkimle, Fertőhomok, Hidegség, Kópháza, Und, Felsőcsatár, Horvátlövő, Horvátzsidány, Narda, Ólmod, Peresznye, Szentpéterfa, Tömörje. Gradistyei horvátok élnek még Sopronban, Szombathelyen és Budapesten is.

2. Muramenti vagy zalai horvátok:

Ma a Mura menti horvátok hét községben élnek: Tótszentmárton, Tótszerdahely, Molnári, Semjénháza, Petrivente, Murakeresztúr, Fityeház.

¹ Körtánc füzetek: Dr. Barics Ernő – Blazsetin István – Frankovics György – Sokcsevits Dénes: Magyarországi horvátok (Budapest, 1998.) 3.

3. Drávamenti horvátok:

Ma Somogy és Baranya megye nyolc falujában élnek: Lakócsa, Tótújfalu, Szentborbás, Drávakeresztúr, Felsőszentmárton, Potony, Drávasztára, Révfalu (az utolsó falu ma már csak üdülőtelepként működik).

4. Bosnyák-horvátok:

Bosnyák-horvátok Pécs környékén kilenc községben laknak: Áta, Kökény, Pécsudvard, Pogány, Szalánta, Szemely, Németi, Szőke, Szőkéd.

5. Sokác-horvátok:

A mai magyarországi sokácokat Sárosácz György néprajzkutató négy, néprajzi jegyeik alapján egymástól elkülöníthető, alcsoportba sorolta:

- a. mohácsi és mohács-szigeti sokácok,
- b. falusi sokácok (a Pécs-Mohács útvonalon): Belvárdgyula, Birján, Nagykozár, Olasz, Maráza, Márok, Monyoród, Versend, Töttös, Lothárd, Kátoly,
- c. Dráva menti sokácok: Kásád, Beremend, Alsószentmárton (ez utóbbiból az 1960-as években cigányok lakta falu lett, a horvátok Siklósra és Harkányba költöztek),
- d. bácskai sokácok: Hercegszántó, a többi bácskai sokác falu ma Jugoszláviában található².

A sokácokról bővebben a következő fejezetben.

6. Bunyevác-horvátok:

Magyarországon a következő településeken élnek bunyevácok: Baja, Bácsalmás, Gara, Vaskút, Bácsbokod, Felsőszentiván, Csávoly, Katymár, Bácsszentgyörgy, Csikéria, Mátételke, Bácsborsod, Mélykút.

² Đuro Šarošac: Južni Slaveni u Mađarskoj (Etnografija Južnih Slavena u Mađarskoj; Budapest, 1977.) 7.

7. Dunamenti vagy rác-horvátok:

A Dunamenti horvátok Kalocsa környékén, Bátyán és Dusnokon élnek. Egykoron Kalocsa városában is éltek.

A hét nagyobb népcsoporton kívül horvátok kisebb csoportjai éltek, sőt néhol még élnek is, a Csepel-szigeten, Budán, Szentendrén, Tökölön, Szegeden, Érden, a Balaton mellékén stb. (A magyarországi horvátok felosztását Sokcsevits Dénes: Horvátok című jegyzetéből és az egyetemen elhangzott előadássorozatból vettük.)

Néhány szót érdemes szólni a hazai horvátság vallási hovatartozásáról is. Valamennyi népcsoport római katolikus. Vallási életükben nagy szerep jutott a ferences szerzeteseknek. Ők a magyarországi török hódítással és a horvátság magyarországi betelepülésével párhuzamosan jelentek meg (1533. – Bács, 1541. – Tököl, Buda). A 16. században pápai engedéllyel a bosnyák ferences rendtartomány (*Provincia Bosna Argentina*) kiterjesztette működését a teljes magyarországi hódoltsági területre. A ferenceseknek fontos szerepük volt a katolicizmus és a horvátság fennmaradásában. A pápa 1757-ben a bosnyák rendtartomány magyarországi részéből megszervezte a Kapisztráni Szent János rendtartományt, de ez változást nem jelentett, hiszen itt is voltak horvát szerzetesek. Ebben az időben több horvát származású pap is feljutott a katolikus hierarchia csúcsára. Nem tett viszont jót, hogy a 18. sz. közepétől fokozatosan elvették a ferencesektől a plébániákat, mert így a horvát jelleg is visszaszorult, a 19. századtól pedig még jobban megjelentek a magyarosítási törekvések, amit a hazai horvátok igen rossz néven vettek³ (pl.: átkeresztelkedés Hercegszántón, 1899-ben).

³ Sokcsevits Dénes: Horvátok c. jegyzete

Hercegszántó

Hercegszántó Bács-Kiskun megye egykori bajai járásának legdélebben fekvő községe (régen Bács-Bodrog vármegye). A községtől nyugatra 15 km-re folyik a Duna (a közigazgatásilag Hercegszántóhoz tartozó Hóduna falucskától 3 km), az északi szomszéd község Dávod (6 km), a déli szomszéd község Bački Breg (Béreg) Jugoszláviában található, a hercegszántói határátkelőhelytől 300 m-re.

A jelenlegi iratok szerint a község mai területén már Szent István korában (11. sz.) volt egy „Zanthow” nevű helység⁴. Szent István ezt a „Zanthow” nevű helységet a veszprémvölgyi apácának adományozta az itteni kápolnával és 30 lakóházzal együtt. Mivel volt kápolnája, így lelkésze is volt. Plébánosát 1453-ban Herczeg Rafael érsek említi egy levelében⁵. Ezt az adományozást Kálmán király 1108-ban megerősítette. Az okiratban megemlítik, hogy a falu egész határa az apátnő birtoka, és a vásárjog is (a jövedelmekkel együtt) az apácákat illeti⁶.

A tatárjárás idejéből nincsenek adatok. Első elismert névként Szántói Dömötörrel találkozunk Bátmonostor 1323-as évi beiktatásánál⁷ (a 14-15. században a bátmonostori Töttös család volt ezen a területen az egyik legnagyobb birtokos⁸). A települést 1399-ben a Czobor család birtokolta. Rövidesen, 1405-ben Herczeg Péterbirtoka volt Szekcsővel, Dávoddal, Dús és Benye (Ténye) nevű (az utóbbi kettő elpusztult) helységekkel együtt⁹. (Erről a szekcsői Herczeg Péter nevű földesúrról nevezték el községünket, és nem a főhercegi birtokról, ahogy a köztudatban él.)

Amint látjuk, Szántó a törökök bejövetele előtt valószínűleg magyarok lakta falu volt, amit nevének eredete is jelez. Feltételezik, hogy a 16. sz. közepétől 1598-ig szerbek lakták Szántót. Ekkor szlávosodhatott el a neve is – Szántova. A török defterekben (adókönyvekben) a falu háromféleképpen jelenik meg: Dolna-, Sredna- és Gorna-Szántova (Alsó-, Közép- és Felső-Szántova). Viszont a szerbeknek nemsokára

⁴ Iványi István: Bács-Bodrog vármegye helynévtára III.-IV. (Szabadka, 1907.) 118.

⁵ Magyarország vármegyéi és városai: Bács-Bodrog vármegye II. (Budapest) 323.

⁶ Iványi I. 1907: 118.

⁷ Iványi I. 1907: 118.

⁸ Észak-Bácska 1972: 27.

⁹ Iványi I. 1907: 118.

északra kellett vonulniuk, így Bácskának ez a része teljesen elnéptelenedett, és ezért a törökök 1600 környékén 10.000 lelket telepítettek a Duna mindkét oldalára a kliszi szandzsákból (Splitnél), hogy legyen, aki műveli a földet, fizeti az adót és eteti a katonaságot. Valószínűleg ekkor kerültek Szántóra először sokácok¹⁰. Mivel innentől kezdve a falu élete szorosan összefügg a sokácokkal (horvátokkal), ezért egy kis kitérőt téve bemutatnánk őket:

Unyi Bernardin szerint a Balkánra a 6. században letelepülő szlávok testvérnépeket találtak itt. Ezek elsősorban a thrákok-pannonok és dákok utódai, a sokácok, ill. a bunyevácok voltak. Nem a horvátoktól és a szerbektől tanulták meg nyelvüket¹¹ (a sokác nyelv hangsúlya és hangzása hasonlít a bolgárhoz). A sokácok nevüket valószínűleg a Thráciát Illyriumtól elválasztó „*Mons succorum*” nevű források hegyétől nyerték, mely hegylánc Rumélia és Bulgária határán az Iszker és Marica folyók közt húzódik¹². Mégis a legismertebb és legáltalánosabb magyarázata a sokác szónak, hogy a „*šaka*” (tenyér) szóból ered, mivel tenyérrel vetnek keresztet¹³. (Néhol a sokác név a katolikusok gúnynevét jelenti.) Fennmaradt még egy magyarázata a sokác névnek. A történelemből tudjuk, hogy a középkori Boszniában IV. Béla Salines (Sol) nevű határvidéket szervezett, amely a Drinától a Boszna folyóig terjedt, és Mátyás király uralkodása idején lett bánsággá. Ezen a területen katolikus horvátok éltek. Ezt a vidéket a magyarok Soi-bánságnak hívták (a horvát „sol” magyarul „sót” jelent). Magát a sóbányát a magyarok Sókútnak nevezték. Amikor a török megszállás elől az itt élő embereknek menekülniük kellett, a magyarok e menekülteket Sókútacnak hívták. Ebből alakult ki később a sokác név¹⁴. A név valódi eredetét homály fedi.

Boszniának és Hercegovinának 1463-ban történt leigázása után és az 1493-as korbáviai (Krbava) csata után több ezerre tehető a Magyarországra menekülők száma, akiket a bosnyák ferencesek vezettek ide. Szántóra valószínűleg 1600 körül kerültek először sokácok. Később, 1645-1655-ig, 2.000 család kényszerült elhagyni hazáját és

¹⁰ Nar. kal. 1975: 89.

¹¹ Unyi B. 1947: 13.

¹² Unyi B. 1947: 16.

¹³ Unyi B. 1947: 17.

¹⁴ Osječki zbornik II.-III. 247-249.

Magyarországon szétszórtan letelepedni. Legtöbben, valószínűleg, a bosnyák ferencesektől már látogatott Szántón, Béregen, Küllődön, Garán stb. telepedtek le¹⁵.

A mai sokác családok legnagyobb része mégis a szomszéd Baranyából származik. A 17. sz. végén és a 18. sz. elején őseink is határőrök voltak a Határőrvidéken. A Rákóczi-felkelés (1703-1711) ideje alatt a határőr sokácok Ausztria szolgálatában álltak, és így a kurucokkal többször összeütközésbe kerültek. Valószínűleg, éppen a kurucoktól való félelmükben, 1706-ban Szántovára menekült 84 sokác család. Két baranyai faluból, Draž és Podoljából jöttek (bizonyítja ezt két ugyanilyen nevű utca is, ahol ők letelepedtek)¹⁶. A már említetteken kívül a 18. sz. 30-as éveiben újabb sokác családok jelennek meg Szántón. A történelmi adatok arról tanúskodnak, hogy 1730-ban 5.000 katolikus horvát költözött el Boszniából, Prnjavorból Bácska horvátok lakta városaiba és falvaiba. Valószínűleg, ezek egy része Szántón telepedett le (egy utca népi elnevezése is ezt bizonyítja)¹⁷. Ezek voltak a nagyobb méretű betelepülések Szántóra.

1785-ben Szántován 144 sokác család él. Magyarok csak a 19. sz. elején kerülnek Szántovára, valószínűleg a Felvidékről. 1828-ban Szántován 308 család élt. Ezek közül 221 sokác család, 65 magyar, 14 szlovák, 7 német és 1 zsidó¹⁸. 1860-ban 3285 lakos élt Szántován. Ebből 2296 személy sokác, 727 személy magyar, 103 személy szlovák, 97 személy német, 50 személy zsidó és 12 személy cigány.

Amint eddig láttuk, Hercegszántó az 1600-as évektől kezdve több mint két évszázadon át megtartotta sokác-horvát jellegét, csak a 19. sz. elejétől találhatunk itt magyarokat. Innentől kezdve pedig az asszimiláció jelei jelentkeztek, hol kisebb, hol nagyobb mértékben (1899-es átkeresztelkedés). Szántova falu neve az 1904-es évi miniszteri rendelet szerint hivatalosan Herczegszántóra változtatott meg. Hercegszántó, a többi bácskai faluhoz hasonlóan fejlődött tovább, lakosai főleg földműveléssel, állattenyésztéssel foglalkoztak. A sokác-horvátok száma mára már megcsappant, de még élnek, és hirdetik, hogy jelen vannak.

¹⁵ Unyi B. 1947: 64-67.

¹⁶ Nar. kal. 1975: 91.

¹⁷ Nar. kal. 1975: 91.

¹⁸ Narodni kalendar 1988: 72.

Képeslap 1912-ből

Éneklési szokások Hercegszántón

Gyűjtőmunkánk során igyekeztünk minél szélesebb körben összegyűjteni a faluban egykoron létező szokásokat és a hozzájuk kapcsolódó énekeket. Nem ragaszkodtunk egy szokáshoz, inkább arra törekedtünk, hogy minél több asszonyt szólaltassunk meg, minél több emléket elevenítsünk föl, minél több népdalt halljunk és jegyezzünk le. Mivel Triónk egyik tagja ebben a faluban született, nevelkedett bizonyos népdalokat már ismertünk általa, mégis igényeltük a közös találkozást is. Erre sor is került pár évvel ezelőtt egy koratavaszi délutánon. Adatközlőink egyszerű falusi sokác asszonyok voltak (60-70 évesek), akik itt (esetleg a szomszédos, hajdanán még nem vajdasági, Béregen) születtek, itt élték le életüket, nevelték gyermekeiket. Férjeiket sokan elvesztették, vagy együtt élték öreg napjaikat.

Adatközlőink a következők voltak:

Anica Stipanov szül. Jemrić

Janja Gorjanac szül. Mandić

Marta Mandić szül. Velin

Marija Varga szül. Bartulov

Az éneklésre nem volt őket nehéz rábeszélni, hisz mindnyájan jó, erős hangokkal rendelkeztek, vezető énekesek voltak a különböző rendezvényeken, multságokon, templomban, később pedig a helyi Hagyományörző Együttesben. A horvátok

éneklési stílusára jellemző a többszólamúság, így ez itt is megjelent („rožiti“ – tercelni). Bármit is énekeltek nekünk, Marija néni természetes egyszerűséggel elkezdett tercelni. A délután folyamán elhangzottak: táncban énekelt dalok, templomi énekek, más magyarországi horvátoktól átvett énekek (hisz a zenészek gyakran a szomszéd faluból, vagy még távolabbról érkeztek), néhány műdal és persze magyar dalok is. A zenészekhez kapcsolódóan az asszonyok mindjárt egy történettel álltak elő: „Volt egy nagyon jó zenész, dudás, aki elkezdett Szántón zenélni a bál ideje alatt. Míg a papucsok kopogtak, az emberek táncoltak, csujogattak, ő elment a szomszéd faluba,

Béregre, ott is elkezdte játszani a „kolo”-t (a horvátok legáltalánosabb és legkedveltebb tánca) és mire észrevették volna, hogy ő nincs itt, már vissza is ért és folytatta a zenélést. És ez így ment egész éjjel.” Sajnos zenészek nem voltak velünk, pedig biztosan örültek volna nekik, hisz jókedvük hatalmas volt, talán még táncra is perdültek volna. Jó volt őket hallgatni. Nem hiába maradt fenn egy mondás: „A mennyben az angyalok is sokácul énekelnek!”

„Egy nép érzelm- és gondolatvilágát, erkölcsét és hiedelmeit igen sokrétűen és beszédesen fejezik ki azok a szokások, melyek egész életét áthatják, bizonyos értelemben szabályozzák. A népszokás egyszerre magatartás- és cselekvésmód, de ugyanakkor íratlan törvény, illetan, erkölcsi kódex. Értékközvetítő szerepe van.” (Dömötör Tekla: Magyar népszokások)¹⁹

Mivel az éneklési szokásokat valamilyen rend szerint szerettük volna felgyűjteni, így egy egyházi évet vettünk alapul, hisz a falusi ember életének középpontjában a vallás, a templom állt, amely megszervezte a közösség életét és bizonyos ciklikusságot vitt bele. Az egyházi év Advent I. vasárnapjától következő év Advent I. vasárnapjáig tart. Ez elég hosszú idő ahhoz, hogy sok minden beleférjen. Azt, hogy milyen fontos volt a sokácok életében a vallás, az is bizonyítja, -adatközlőink is mesélték- hogy a szántói templomot sokácok építették (ami valószínű, hisz abban az időben csak sokácok éltek a faluban), de ami érdekesebb, a szájhagyomány szerint a sokác asszonyok a kisebb méretű teknőket és benne a maltert, ill. az építési anyagokat a fejükön hordták az építkezéshez.

Templomba menet – templomból jövet

¹⁹ Dömötör Tekla: Magyar népszokások (Corvina Kiadó, 1983.)

A Karácsony előtti négy vasárnap és az ezekhez tartozó hétköznapok, a karácsonyi éjféli miséig: ez az Ádvent, vagy Úrjövet szent időszaka. Ádvent idején a Megváltó születésének ünnepét várjuk, és bűnbánatot tartva készülünk Karácsony ünnepére. Ádvent hétköznapjain hajnali misék vannak a Boldogságos Szűz Mária tiszteletére. Kezdő szaváról Roráténak is nevezik őket. Ezek voltak azon alkalmak ebben az időszakban, amikor éneklésre volt lehetőség. Szenteste napján éjfélig, amíg senki sem ment el otthonról, szent énekeket énekeltek, beszélgettek, a gyerekek a szalmán játszottak. Az együttlét fontos volt a család számára. Az éjféli misét „angyalok miséjének” is nevezték, mivel evangéliuma arról szól, hogy az angyalok megjelentek a betlehemi pásztoroknak. Voltak olyan kántorok, akik az éjféli mise végén „kolo”-t zenéltek. Ilyenkor a nép a kórus alatt már táncolt is, hisz örültek az ünnepnek. A régi hagyomány szerint Karácsony első napja volt a legnagyobb ünnep, olyan, hogy a faluban még bál sem volt. Ezen a napon inkább színházi előadásokat tartottak (Krisztus születésével kapcsolatos játékok). Karácsony második napján került megrendezésre a hagyományos karácsonyi bál, ami hajnalig tartott. A hosszú ádventi időszak után itt volt alkalom táncolni, énekelni, mulatni. A legjellemzőbb táncok a következők voltak: „kolo, farbačica, doktore, kukunješće, keleruj, logovac, vranjanka”, de táncoltak csárdást, keringőt és polkát is. A szántóiakra jellemző (de ez általánosan is így lehet), amikor mulattak, kezeiket a magasba lendítették, csujogattak, „becarac”-okat énekeltek (erről majd később bővebben), bekiabáltak. Valószínűleg az egymással feleselő, bárhol elkezdhető csujogatások (poskočice vagy poskakuše) meghatározott dallamrészre kerülésével alakultak ki a „kolo”-ban énekelt dalok. Ezek szinte mindig improvizatív énekek voltak, szerepük pedig igen jelentős volt a faluközösség életében. Falubeli eseményeket, híreket, pletykákat lehetett itt megtudni, ezért a „kolo”-ban és körülötte mindig sokan voltak, akik információkra voltak kíváncsiak. A szövegek a házaseletről, szerelemről, szeretőkről, a helyi papról, tisztségviselő emberekről, zenészekről és táncosokról szóltak, sokszor tréfás, vagy kritikus hangon. Íme, néhány csujogtatás az asszonyoktól:

*„Ej šiću, poletiću, svežite me odletiću,
Il u vriću, il u džak, il za dikom u budžak.“*

*(Ej varrni fogok, repülni fogok, kössetek meg elrepülök,
Vagy a zsákba, vagy a másik zsákba, vagy a kedvesem után a sarokba.)*

*„Ala igram, sve se sigram, kad ostarim da ne žalim,
Da se nisam naigrala, dok sam bila mala.“*

*(Úgy táncolok, mintha játszanék, ha megöregszem, ne sajnáljam,
Hogy nem táncoltam ki magam, amikor fiatal voltam.)*

„Mi igramo kako znamo, a svirače popišamo.“

(Mi úgy táncolunk, ahogy tudunk, a zenészeket meg lepisáljuk.)

„Alaj igram, alaj znam, opanak mi poderan.“

(De táncolok, de tudok, a bocskorom meg elszakadt.)

Dec. 27-én, Szent János napján, szintén volt bál a fiatalok részére. Itt is hasonló volt a multság, mint Karácsony második napján.

A Vízkereszt (január 6.) utáni vasárnaptól kezdve vége van a karácsonyi időszaknak és elkezdődik a farsangi időszak, a multságok, bálók, táncos összejövetelek időszaka. A falu életében fontos dátum volt február 2-a, Gyertyaszentelő Boldogasszony ünnepe. De ez a nap másról is nevezetes volt, és az is maradt. Szántón az egyik legkedveltebb férfinév a Marin, melynek ünnepe szintén ezen a napon van, sőt bál is társul e név megünnepléséhez. Eredetileg ez a nap „Marijin-dan” (Mária napja) volt, de a közhasználatban az elnevezés lerövidült és így lett *Marin-dan* (habár a Marin név márciusban található a naptárban). A hozzá kapcsolódó népszerű ének (valószínűleg dalmáciai eredetű műdal) a következő:

1. Marin majko, lipo ime,

//: Marin majko lipo ime, za njim moje srce gine. ://

2. U Marina bili zubi,

//: U Marina bili zubi, da znaš majko kako ljubi. ://

3. Ja sam majko cura fina,

//: Ja sam majko cura fina, udaću se za Marina. ://

4. Il' na moru, il' na kraju,

//: Il' na moru, il' na kraju, oj Marine, slatki raju. ://

*(Anyám, a Marin név egy szép név,
Anyám, a Marin név egy szép név, őérte dobog az én szívem.*

*Marinnak fehér fogai vannak,
Marinnak fehér fogai vannak, ha Te tudnád, anyám, hogyan csókol.*

*Én egy „finom” lány vagyok anyám,
Én egy „finom” lány vagyok anyám, férjhez megyek a Marinhoz.*

*Akár a tengeren, akár a világ végén,
Akár a tengeren, akár a világ végén, ej, Marin, édes mennyországom.)*

A bál előtt általában egy színdarabot adtak elő. A házaspárok erre az alkalomra a legszebb, legdíszesebb ruhájukat vették fel. Az ügyes táncos férfiak gyakran fellibbentették az asszonyok kötényeit, amíg lábaikkal cifráztak.

„Marin-dan”: színdarab szereplői, bál táncosai

A farsangi időszakban sok minden megengedett volt. Ilyenkor maszkokba öltöztek: a férfiak nőknek, a nők férfiaknak álcázták magukat. Ha volt hó, akkor szánkón vagy teknőben húzták egymást. Történt olyan is, hogy bolond esküvőt tartottak (a férfi, mint menyasszony, a nő, mint vőlegény), az akkori faluházban meg is esküdtek, a mikrofonokon keresztül az utcán is lehetett mindent hallani. Zenészek kísérték a lakodalmat, a menyasszony számárháton lovagolt, volt evés, ivás, bolondozás, stb., de természetesen egyszer a farsangi időszaknak is vége.

„Poklade” - Farsang

A következő nap már mindent lezárt, hogy egy új időszakot nyisson meg. A nagyböjti idő hamvazószerdától nagycsütörtök estig, a szentmise megkezdéséig tart. Célja: Húsvét megünneplésének előkészítése. Ilyenkor a hívők bűnbánatot tartottak, lemondtak egyes dolgokról, böjtöltek. Nem voltak bálók, multságok, hangoskodások. Egyedüli éneklési lehetőség a templomi szertartásokon volt, pl.: nagyböjti énekek, majd, passió, Jeremiás próféta siralmi és később a húsvéti örömekek. Húsvét a feltámadt Krisztus ünnepe. Ezen az estén végre eljött a multság ideje. A hosszú böjt után már mindenki nagyon várta a bált, aminek az elején újból (mint Karácsonykor is) színdarabot adtak elő a fiatalok. Húsvét második napja a locsolkodás jegyében telt el. A locsolkodás nálunk is úgy zajlott, mint a többi faluban; sokszor akár zenekísérettel, „becarac“-okat énekelve keresték fel a legények a lányos házat, a lány pedig nem menekülhetett el a kutas, vödörös locsolástól. Ezen az estén szintén volt bál a fiatalok részére.

Május a virágok hónapja, tehát az Égi Szűz Virág, a Boldogságos Szűz Mária tiszteletére van szentelve. Ebben a hónapban minden nap imádkozták, pontosabban énekeltek, délután vagy az esti órákban, a májusi ájtatosságokat, litániákat. Általában ez a lorettói litánia volt. És itt újból megjelenik az ének. Az éneknek minden szertartásban kiemelkedő szerepe van. Úgy tartják: „Aki énekel, kétszeresen imádkozik”. Szántón a májusi litániának kétféle dallamát ismerik. Mind a kettő szépségével fogja meg az embert. Ezeken a litániákon (májusban) általában a gyerekek, az idősek és azok vettek részt, akik ráértek. Viszont érdekes, hogy a vasárnapi litániát sohasem hanyagolták el.

Lányok a templom előtt

Vasárnaponként 1 órától táncmulatság volt a helyi kocsmában (kivéve böjti és adventi időszakban). A második harangszónál (fél 3-kor) a zene abbamaradt, és mindenki a 3 órakor kezdődő litániára sietett. Zengett az ének, sok ember összegyűlt. Litánia után újból visszamentek táncolni sokszor este 6 óráig. Ekkor hazamentek vacsorázni és átöltözni, majd mindenki sietett vissza, hogy éjfélig kitáncolhassa magát. Éjfélkor az utolsó tánc a „mars” volt (induló jellegű tánc), és ezzel zárult le a vasárnapi táncmulatság, hiszen hétfőn mindenkit várt a munka.

Pünkösöd két napjához fűződő hagyomány a „kraljice”, ami királynőjárást, pünkösödölést jelent. Ez a hagyomány a régi, pogány időkől származik, amikor is a virággal felékesített lányok házról-házra jártak, a tavasz érkezését ünnepelték, minden jót, egészséget, boldogságot kívánva a háziaknak. A hagyomány nem sokat változott. Egy 11 főből (lányokból) álló csoport látogatja az otthonokat, azzal a céllal, hogy boldogságot kívánjon a családoknak, ill. vigasztalást nyújtson a szomorkodóknak. Elöl állnak a „barjaktari” (lobogósok), akik hosszú rudakon színes, rojtos kendőket visznek. Mögöttük jönnek a „čuvarnice” (vigyázók). Őket követi a két „diveruša” (nyoszolyólány) között a „mlada” (menyasszony), fátyollal a fején. Ezután következik a bán és a bánné, majd a sort a „torbonoša”-k (tarisznyások) zárják, akik színes, szöttes tarisznyájukba gyűjtik az ajándékokat. Ilyen sorrendben haladva látogatják végig a családokat, útközben azokat a régi énekeket énekelve, melyeket őseik valószínűleg még Boszniából hoztak a 17. században (Fojnica és Olovo közötti területről):

*„Od dvora, do dvora, do careva stola,
A car pije 'ladno vino, a carica igra,
S tankom pomaramkom, s Turkinjom divojkom,
Ded' povedi naokolo, na smiljevo polje,
Da smilja beremo, da kralja kitimo,
Kralja i kraljicu, bana i banicu,
I dva barjaktara. Dajte nama dara!“*

*(Egyik udvartól a másikig, a cár asztaláig,
Ahol a cár hideg bort iszik, a cárné meg táncol,
Vékony kendőcskével, egy török leánnyal,
Vezesd körbe karikába, a szalmavirág mezőre,
Hogy szalmavirágot szedjünk, a királyt díszítsük,
A királyt és a királynét, a bánt és a bánnét,
És a két lobogóvivőt. Adjatok nekünk ajándékot!)*

”Kraljice” –Királynőjárás (Pünkösöd)

Pünkösöd után van még néhány egyházi ünnep, amellyel együtt jár az éneklés szokása, pl.: Úrnapja, terményáldás, Kisboldogasszony ünnepe, Mindenszentek és Halottak napja, búcsú, stb., de ezekhez mind főleg egyházi énekek tartoznak, és így újból visszaérkezünk Advent I. vasárnapjához, vagyis az új egyházi évhez.

Az asszonyokat kérdezve, hogy milyen éneklési szokások voltak még, amelyek nem az egyházi évhez kapcsolódnak, ők a halálesetet, ill. a lakodalmat emelték még ki. A halálnál, temetésnél a siratóasszonyok szerepéről beszéltek, a lakodalomnál pedig a jól éneklő, vidám embereket, rokonokat hozták fel. Énekeltek nekünk ünnepélyes lakodalmi dalokat, de több volt a vidám hangvételű dal, és hallhattunk rengeteg „becarac“-ot is. Ezekből nem fogytak ki. Íme, néhány példa az énekek közül:

*Odbi se biser grana, od jorgovana.
I lipa Mara od mile majke.
Od mile majke, i oca svoga.*

*(Letört a gyönygyág az orgonafáról,
mint ahogy a Mari az édesanyjától,
az édesanyjától és az édesapjától.)*

/Lánykikérőnél énekeltek: lassú, új stílusú, ünnepélyes ének./

*//: Metne nogu na potegu, pa sve veli neću, ://
 //: a na kuma namiguje, da se kola kreću. ://
 //: Zbogom oče, zbogom majko, zbogom mili rode, ://
 //: od sada ću k vama doći samo u pohode. ://*

*(Fölteszi a lábát a kocsira, de egyre azt hajtogatja, hogy „nem“,
 a komára meg kacsingat, hogy induljon már a kocsi.
 Isten áldja apámat és anyámat, és az egész rokonságot,
 ezentúl magukhoz csak vendégségbe járok./*

/ A legújabb stílusréteghez tartozó lakodalmi vonuló ének, általában hangszeres kísérettel. Az alsó szólam a dallam első felében szólal meg, dudabasszus formájában.

Gyors, vidám. /

*Đuvegije 'di ste, da ste, htjela bi da znam,
 raznesite na sve strane, hoću da s' udam,
 //: i moja mi veli nana, nemoj kćeri gubit dana,
 već idi za kog' da te dam. ://*

*Đuvegije manje pijte vina rumenog,
 treba da se oženite, da vas vidi Bog,
 //: kad primite vaše plate, vi do zore bekrijate,
 dok traje dinara jednog. ://*

*Uzo bi' te mila moja, hoću i neću,
 al' ko' će se sad ženiti na tu skupoću,
 //: skupo ruvo, skupa 'rana, nek' ti rani tvoja nana,
 ja ni sam ne znam kako ću. ://*

*(Vőlegények, hol vagytok, hol jártok, szeretném tudni,
 vigyétek szét minden felé a hírt, szeretnék férjhez menni,
 az édesanyám is azt mondja, ne vesztegesd az idődet,
 hanem menj ahhoz, akihez adlak.*

*Vőlegények, kevesebb vörös bort igyatok,
 meg kell, hogy nősüljete, hogy lásson Titeket a Jóisten,
 amikor megkapjátok a fizetéseket, Ti hajnalig mulattok,
 amíg az utolsó dinár is elfogy.*

*Elvinnélek kedvesem, akarom is, meg nem is,
de ki fog nőszülni ebben a nagy drágaságban,
drága a ruha, drága az étel, etessen Téged az édesanyád,
én magam nem tudom, hogy fogok élni.)*

/Lakodalomban énekelték: gyors, vidám ének./

//: Vesela je Šokadija, kad joj gajdaš kolo svira. ://

(Ref.) //: Veselo, veselo, haj veselo je sve selo! ://

//: Igra Šokac i Šokica, drma im se kabanica. :// (Ref.)

//: Gdje su čaše, gdje su flaše, tu ćeš naći Šokce naše. :// (Ref.)

//: U gajdaša gajde ječe, a u Šokca čaše zveče. :// (Ref.)

//: Nije Švabo za gajdaša, nit je Šokac za birtaša. :// (Ref.)

//: Igra pajdaš do pajdaša, a do njega lipa snaša. :// (Ref.)

*(Vidám a sokác-ság, amikor a dudás „kolo“-t zenél neki,
vidám, vidám, ej, vidám az egész falu.*

*Táncol a sokác férfi és a sokác nő, rezeg rajtuk a kabátka.
Ahol poharak és üvegek vannak, ott megtalálod a sokácokat is.*

A dudásnál a duda zenél, a sokácnál a pohár csörög.

Nem való a sváb dudásnak, nem való a sokác kocsmárosnak.

Táncol a pajtás a pajtása mellett, mellettük meg a szép menyecske.)

/Vidám, gyors ének bármilyen báli, ünnepi alkalomra. Az egyik legismertebb és legközkedveltebb ének a sokácok között. A legújabb stílushoz tartozik./

//: I mi smo Šokci, šokački momci, vrela je naša krv!

Lupamo čaše, ljubimo snaše, pijemo do zore. ://

//: Šokice naše, lipe su snaše, ničeg se ne boje.

Pivati znaju, igrati znaju, ljubiti se još bolje. ://

//: Ja volim plavu, smeđu i garavu, svaku curu volim ja.

Bila ona plavuša, smeđa, il' garavuša, samo nek' je Šokica. ://

*(Mi is sokácok vagyunk, sokác legények, forró a mi vérünk.
Törjük a poharakat, csókoljuk a lányokat, iszunk hajnalig.*

*A mi sokác menyecskéink, nagyon szép lányok, semmitől sem félnek.
Énekelni tudnak, táncolni tudnak, csókolózni még jobban.*

*Szeretem a szőkét, a barnát és a feketét, minden lányt szeretek én.
Legyen ő szőke, barna, fekete, csak sokác lány legyen.)*

/ Vidám, gyors ének bármilyen báli alkalomra. Szintén igen ismert és közkedvelt a sokácok között./

És íme, néhány példa a méltán közkedvelt „bećarac”-ból („bećar“ = betyár), amit az éjszaka énekének is neveznek. Ez az egyik legrövidebb ének, két sorból áll, mindegyik sort ismétlik. Egy-egy sor tíz szótagos. Általában az első sort előéneklivalaki, majd a többiek megismétlik az elénekelt sort. Főleg hangszeres kísérettel énekeltek, ami ritmizálttá teszi. Egyszerűbb dallamvezetés, recitáló dallam jellemzi az első sorban, hangkészlete 4 hangból áll. Záróhangja a hangsor második foka. Az újabb dallamréteghez tartozik, az alsó szólam követi a felsőt terciben.

Ezek az énekek egyaránt megtalálhatók a bácskai, baranyai és Dráva menti horvátoknál is, de a dallamuk hol kisebb, hol nagyobb mértékben különbözik. Szövegeiket gyakran a következő témákban improvizálták, rögtönözték:

– szerelem:

*Ja sam manja, moja dika veća,
volimo se već godina treća.*

*(Kicsi vagyok, a kedvesem nagyobb,
szeretjük egymást már harmadik éve.)*

*Srdimo se ja i moja dika,
od nedilje pa do ponediljka.*

*(Haragszunk egymásra a kedvesem meg én,
vasárnaptól hétfőig.)*

*Volim diku, dika voli mene,
samo će nas rastaviti žene. itd.*

*(Szeretem a kedvesemet, ő is szeret engem,
csak szét fogják minket választani az asszonyok.) stb.*

– lakodalmi előkészületek, lakodalom:

*Svekrvice primi mi za snaju,
ja ču Tebe za rođenu majku.*

*Svekrva mi otkala pregaču,
svi zlotvori oko mene skaču.*

*Vesel'te se mili gosti moji,
dok vam bela zora ne zazori. itd.*

*(Anyósom, fogadj el engem menyednek,
én téged anyámmá fogadlak.)*

*(Az anyósom kötényt szőtt nekem,
minden betyár körülöttem ugrál.)*

*(Vígadjatok kedves vendégeim,
amíg nem hajnalodik.) stb.*

– falusi élet (falu, nemzeti identitástudat):

*Oj, Santovo, selo umiljato,
momci srebro, a divojke zlato.*

*Bože mili Šokica je lipa,
po svem svitu za Šokicu pitu.*

*Šokac ljubi kad god se probudi,
a Bunjevac samo kad je svetac. itd.*

*(Ej, Szántó, kedves falu,
a legények ezüstök, a lányok aranyak.)*

*(Istenem, de szép a sokác lány,
az egész világon utána kérdezgetnek.)*

*(A sokác amint fölébred csókol,
a bunyevác csak ünnepnapkor.) stb.*

– népviselet:

*Mi Santovci u narodnoj nošnji,
to je naše, time smo ponosni.*

*Alaj volim garavu po mraku,
kad joj zveče dukati o vratu.*

*Ja malena, suknja mi šarena,
svaka šara po tri momka vara. itd.*

*(Mi szántóiak, népviseletben,
ez a miénk, erre vagyunk büszkék.)*

*(De szeretem a feketét a sötétben,
amikor a dukátok csörögnek a nyakában.)*

*(Kicsi vagyok, a szoknyám díszes,
minden dísz három legényt is megcsal.) stb.*

– tréfa, csúfolódás:

*Oj Berešci alaj ste na glasu,
kokoše vam na tavanu pasu.*

*Oj Berešci, vi ste trula slama,
id'te kući ne tribate nama.*

*Diko moja, grbavoga nosa,
uvik jideš paradičke sosa. itd.*

*(Ej béregiek, de híresek vagytok,
a tyúkjaitok a padláson kapirgálnak.)*

*(Ej a béregiek, olyanok, mint a rohadt szalma,
menjetez haza, nekünk nem kellett.)*

*(Görbe orrú kedvesem,
állandóan paradicsommártást eszel.) stb.*

– pap, vallásosság (tréfás, akár csúfos szövegű):

*Naš pop Švaba ne zna Oče naše,
bolje voli kad ga ljube snaše.*

*(A mi sváb papunk nem tudja a Mi Atyánkot,
jobban szereti, ha a menyecskék csókolgatják.)*

*Volim čuti 'di muzika svira,
neg' 'di popa prodiku kaziva.
Pitaju mi odakle mi para,
primio mi popa za zvonara. itd.*

*(Szeretem hallgatni a zenét,
jobban, mint amit a pap prédikál.)
(Azt kérdezik, honnan van pénzem,
felvett a pap harangozónak.) stb.*

Ezeket, és még jóval többet énekeltek az asszonyok; amint az egyik abbahagyta a másiknak már eszébe jutott egy következő. Ebből nem lehetett kifogyni. Éneklési módjuk között egy-egy hangban, hajlításban volt csak különbség.

Összehasonlításképpen a Bački Monoštor-ban hallott „bećarac“-okkal szövegben nem volt igazán különbség, azok is rögtönzött szövegek voltak, a helyi szokásokhoz, adottságokhoz igazítva. Viszont háromféle dallamot különböztettek meg:

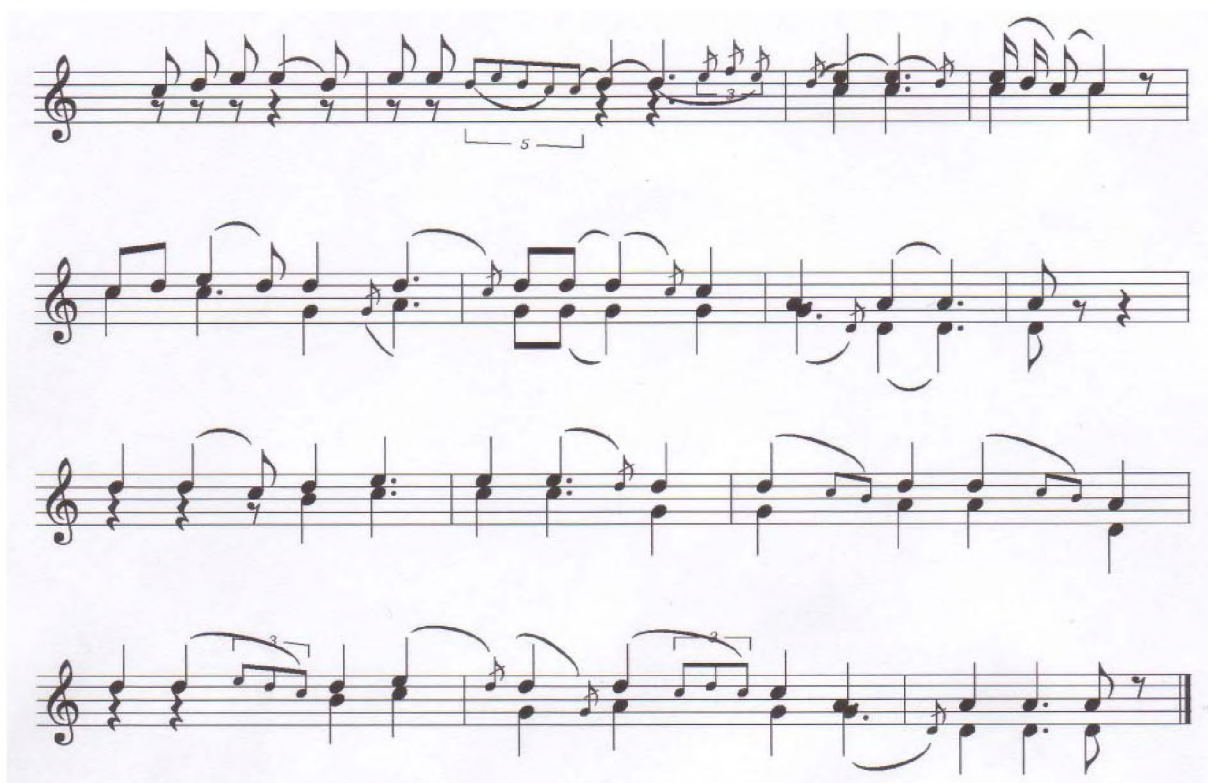
- kettő a szántói „bećarac” dallamához hasonlított kisebb eltérésekkel;
- a harmadik viszont teljesen más volt és ez volt számunkra a legérdekesebb. Ilyet még nem hallottunk a magyarországi horvátok körében. Ezt az ottani asszonyok „igazán betyáros nótának” nevezték:

*Šta ću majko, kad volim bećara,
kad je tilo u bećara milo.
Kad zapivam i tiho i lipo,
kako možeš da ne dođeš diko.
Haj'te druge iz našeg sokaka,
haj'te kući nema nam momaka,
moj bi doš'o, nema opanaka. itd.*

*(Mit csináljak anyám, ha szeretem a betyárt,
amikor a betyárnak szép teste van.)
(Amikor halkan és szépen éneklek,
miért nem tudsz idejönni, kedvesem.)
(Gyertek lányok a mi utcánkából,
gyertek haza, nincsenek itt a legényeink,
az enyém jönne, de nincs bocskora.) stb.*

Ez a fajta „bećarac“ a horvát dallamvilág újabb rétegéből származik, abból a korból, amikor a horvát népi éneklés befogadta a nyugatról jövő funkcionalitás hatását, a tonika és domináns uralmát. A Balkánon élő népek, a szlovének és horvátok, földrajzi helyzetüknél fogva előbb érintkeztek a nyugati zene világával. Az új dallamrétegen belül is megkülönböztethető korai és késői szakasz. A korai szakaszban az alsó szólam még gyakran 2-3 hangból áll és gyakran kerül szekundúrlódásba a felső, dallamot éneklő szólammal. A későbbi szakaszban már tercben követi a dallamot és előfordul, hogy hármashangzat is kialakul, elsősorban a záróhangoknál. A

dallam teljesen rubato. Mivel nem kíséri hangszer, az előadó alakítja a tempót, amihez a kíséret is alkalmazkodik. Az a capella éneklésmód következménye a díszítettség is a felső szólamban. A kísérő szólam jelen esetben a korai új stílus jegyeit viseli magán, mozgása hasonlít a duda alsó szólammozgásához. A dallamra a recitálás, zsolttározás jellegzetességei illenek, hasonlatosan az egyházi zsolozsmázási gyakorlathoz. A hangsora lá-pentakord, a díszítésben jelenik meg egy fá-vendéghang. A dallam négy sorból áll A, Av, B, Bv szerkezettel.

Ezek az asszonyok többen voltak (heten), így könnyebb volt őket énekelteni. Általában az egyik asszony kezdte az énekeket, ő énekelte az első szólamot, míg a többiek terceltek, de volt olyan, hogy szólamot cserélt, ő tercelt, más meg vezette az első szólamot. Az este folyamán rengeteg ének jutott eszükbe, több mint a szántói asszonyoknak. Itt is megjelentek tánchoz kötődő énekek, „helyi slágerek”, egyházi énekek (habár kevés), múdalog, magyar dalok (a határ közelsége miatt), stb. Bizonyos idő után még táncra is perdültek, mivel az egyik, Marica néni, elhozta a szájharmónikáját. Mivel régen nem mindig volt zenész a faluban, így ő fiatalkorában zenélt a többi lánynak a különböző multságok alkalmával (mint Pécs környékén, Szemelyben, Maris néni).

A vidám monostori asszonyok

Zárszó

Dolgozatunk, illetve gyűjtőmunkánk célja az volt, hogy minél jobban megismerjük a bácskai sokácok éneklési szokásait, énekeit, főként a magyarországiakra gondolva, de a monostori emberek szíves fogadtatása, éneklése olyan nagy hatással volt ránk, hogy az ő énekeiket is szívesen belevettük repertoárunkba. Dolgozatunkhoz kapcsolódó énekes blokkunkba két szántói és két monostori éneket választottunk:

szántói: Metne nogu - Logovac (lakodalmi ének)

bećarac

monostori: bećarac („igazán betyáros nóta”)

„kolo”-ban énekelt ének

Gyűjtéseinkről audio és video felvétel maradt fenn, és persze a felejthetetlen élmények.

Felhasznált irodalom

Dr. Barics Ernő – Blazsetin István – Frankovics György – Sokcsevits Dénes:
Magyarországi horvátok. Körtánc füzetek Budapest, 1998.

Dömötör Tekla: Magyar népszokások. Corvina Kiadó, 1983.

Észak-Bácska, Budapest 1972.

Historia domus parochiae Hercegszántó ab anno 1973.

Iványi István: Bács-Bodrog vármegye helynévtára III.-IV. Szabadka, 1907.

Magyarország vármegyéi és városai: Bács-Bodrog vármegye II. Budapest

Narodni kalendar 1975., 1988. (Velin, S. és Mandić, Ž. írásai)

Osječki zbornik II.-III.

Šarošac, Đuro: Južni Slaveni u Mađarskoj. Etnografija Južnih Slavena u
Mađarskoj; Budapest, 1977.

Sokcsevits Dénes: Horvátok (egyetemi jegyzet)

Unyi Bernardin: Sokácok – bunyevácok és a bosnyák ferencesek története.
Budapest, 1947.